

ge fortellinger faktisk har, om hva de formidler av stolthet over arbeidet, av mulighetene for å opprettholde verdighet i en verden hvor slitet og nøden faktisk hersket, og hvor forskjellen på fattig og rik var fremtredende og vanskelig å bære for dem som var nederst på rangstigen.

Torunn Selberg, Bergen

Annika Alzén: *Fabriken som kulturarv. Frågan om industrilandskapets bevarande i Norrköping 1950–1985*. Symposion, Stockholm/Stehag 1996. 156 s., ill. English summary. ISBN 91-7139-293-9.

Vad tillhör egentligen vårt kulturella arv? Varför bevaras vissa saker men inte andra? Det är de grundläggande frågor som söker sina svar i Annika Alzéns avhandling *Fabriken som kulturarv. Frågan om industrilandskapets bevarande i Norrköping 1950–1985*. Mer specifikt handlar den om hur industrierna kring Strömmen i Norrköping kom att integreras i det vi kallar vårt kulturella arv, och därmed omvandlas från ett fabriksområde till ett industrilandskap.

I det inledande kapitlet, *Industri som kulturarv*, presenteras sedvanliga uppgifter om utgångspunkter och arbetsredskap. Nyckelorden för denna studie är begreppen kulturarv, industri och bevarande, vilka i tur och ordning diskuteras och preciseras.

Några konventionellt vedertagna betydelser av kulturarv – som mänsklighetens kollektiva erfarenheter, det estetiska eller finkulturella arvet, den antropologiska och den nationella innebörden – presenteras, och avfärdas. Här används istället "begreppet kulturarv i betydelsen det etablerade kulturarvet", dvs. det arv som särskilda institutioner avskiljer som betydelsefullt att bevara till eftervärlden.

Industri, eller snarare industriarv, omfattar i detta fall industrianläggning, produktionsutrustning, organisation och yrkeskunskaper samt sociala sammanhang.

Med bevarande, slutligen, avses ett flertal institutionaliserade åtgärder och praktiker som musealt bevarande, underhåll, restaurering, återanvändning och inventering samt dokumentation. Alzén poängterar här att be-

greppet refererar till såväl ett bevarande som till ett mer aktivt kultiverande och (åter)brukande av kulturarvet.

Teoretiskt bygger avhandlingen på en kombination av tre olika perspektiv på legitimeringen av kulturarvet. Detta betraktas som en social konstruktion, en kulturell objektifiering och en institutionaliserad praktik där olika bevarandemotiv, funktioner och kunskapsvärden fogas samman.

Frågeställningen i sig är relevant eftersom industrialismen och dess mer eller mindre manifesta lämningar länge var exkluderade från den samhälleliga omsorg som tillerkändes andra historiska lämningar. Först mot slutet av 1970-talet kom det att infogas i och jämföras med bondesamhällets och högreståndskulturens position som självklara objekt för samhällets kulturella minne. Uteslutningen kan, enligt Alzén, förklaras med att industri betecknades som den diametrala motsatsen till kultur. Den symboliserade modernitet, förändring, elände och förnedring. Den var dessutom fysiskt skrymmande och ohanterlig, vilket ställer till praktiska och ekonomiska bevarandeproblem.

Att de industriella lämningarna slutligen uppnått kulturell värdighet illustreras, och låter sig analyseras, som en förändring av den tidigare rådande kulturarvsdiskursen. I praktiken innebar det att konventionella antikvariska kriterier för vad som är kulturarv successivt förändrades under trycket av den internationalisering, strukturrationalisering och det miljömedvetande som påverkade både samhället och debatten under 1970-talet. Analysen fokuserar dock inte någon strukturell diskursiv nivå, förf. studerar snarare hur diskurs och praktik ömsesidigt påverkar och förändrar varandra, vilket är en klar poäng.

Materialet består till övervägande delen av arkivalier och intervjuer. Det skriftliga material som används har producerats i samband med kommunala och statliga utredningar kring bevarande av kulturhistorisk bebyggelse. Dessa har kompletterats med olika kommittéers handlingar samt tidnings- och tidskriftsartiklar. Materialet är alltså hämtat från de olika ingående aktörerna i denna process: statliga och kommunala politiker, industriägare, stadsplanerare, arkivarier inom museala institutioner, representanter från arbetarrörelsens olika organ och från den s.k. grävrörelsen.

Tyngdpunkten i avhandlingen är hela utrednings- och etableringsprocessen som rekonstrueras med hjälp

av protokoll och liknande källor. Här är syftet att beskriva vad som verkligen har skett. Vi får lära känna de aktörer som deltagit; olika viljor, intressen och definitioner; konflikter, förhandlingar, förvecklingar, förskjutningar och kompromisser; äskanden, beslut och upprivna beslut; lagar, paragrafer, stadgar och direktiv. Hela den byråkratiska institutionaliseringsprocess som det här är frågan om, kartläggs och återges systematiskt och detaljerat med ett rikt flöde av exemplifieringar.

I tur och ordning kartlägger förf. hur urskiljbara kulturarvsdiskurser och -praktiker har förändrats från 1950-talet till 1980-tal. Vid periodens början var det den s.k. traditionella kulturarvsdiskursen som gällde i Norrköping. Denna baserades på estetiska och historiska värderingar. Det var de ursprungliga, äkta, sällsynta och riktigt estetiskt tilltalande enskilda artefakterna som ansågs värda att bevara till eftervärlden. Drivkrafter var enskilda individer bland stadens kulturelit, kommunens intresse var ringa. Och fabrikenas värld höll inte måttet.

Vid 1970-talets inträde svängde synen på vad som skulle bevaras, och industrimiljöerna längs med Strömmen kom till och med att definieras som "unika i Europa". Tomma byggnader efter textilkrisen, uppvärdering av industrialismen och epokens rivningsiver satte frågorna i centrum. Kommunen upprättade handlingsprogram för kulturmiljöfrågor och tillsatte utredningar. Fler grupperingar, alla dock professionella, engagerade sig och den konventionella hållningen började ifrågasättas och nyanseras till en utvidgad kulturarvsdiskurs. Kanske var det vid denna tidpunkt som Strömmen började skrivas med versal som ett tecken på dess autenticitet och betydelse? Det får vi tyvärr inte veta, men eftersom även Alzén använder sig av denna skrivning, utan att kommentera den, antar jag att den är allmänt vedertagen sedan länge.

Under decenniets sista år fick uppvärderingen av industrisamhället, dess historia, miljöer, arbetare och deras sociala villkor fast mark under fötterna. Industrierna vid Strömmen hade blivit ett lokalt stadsplaneproblem, och planernas vilja att organisera stadsrummet efter arkitektoniska ideal hamnade i konflikt med antikvariernas avsikt att bevara miljön som en illustration över olika, föränderliga tidsskikt. Skiftet i synen på bevarandet beskrivs som en symbolisk omtolkning av

industriområdet, från ett fabriksområde för textilproduktion till ett industrilandskap för kunskaps- och kulturproduktion. Ett exempel på en postindustriell kulturalisering och värdeförskjutning av den moderna erans produktionsinriktning, således. Det är bara lite besvärande att postindustriell som begrepp och som företeelse varken definieras eller diskuteras.

När denna förskjutning skall förklaras relateras istället skeendet i Norrköping till den s.k. grävrörelsen som uppkom och spred sig över hela landet från mitten av 1970-talet, inspirerad av Sven Lindqvists bok *Gräv där du står*. Förutom de lokalhistoriska grävciirlarna in-sorteras också några stora vandringsutställningar – *Land du välsignade* och *Maskinmakt*, samt raden av efterföljande arbetarspel – i denna folkliga rörelse. Under rörelsens gulddagar, ca 1975–1985, genomfördes ungefär 10.000 studiecirkel på temat lokal industri- och arbetarhistoria. Och det är Alzéns centrala slutsats att det var denna folkligt förankrade rörelse, med tydlig social-politisk inriktning, som slutligen kom att utmana, påverka och transformera den traditionella kulturarvsdiskursen. Dess starkt manifesterade intresse för arbetarminnen utvidgade synen på kultur från professionens exklusiva finkulturella definition till en förståelse av kultur som inbegriper flertalet människors livsvillkor. Akademikernas, museifolkets och antikvariska myndigheters tolkningsföreträdare fick delvis ge vika. Rörelsens polemiska historiesyn var anti-professionell och anti-auktoritär, den utgick från ett underifrånsperspektiv där klasskonflikten stod i centrum, och den var en del i en demokratiserings- och decentraliseringsprocess. Det drivande och förenande syftet var förstås att förändra samhället i grunden i en politisk-radikal riktning. Industri- och arbetarkultur hävdades nu vara själva basen för hela kulturen, inte dess motsats.

Insikten om att industriarbetet, arbetarna och arbetarrörelsen saknade egen kulturell representation och status i den svenska offentligheten resulterade i förslaget att skapa ett Arbetets museum i Norrköping. Förslaget var kontroversiellt och berörda aktörer debatterade det blivande museets inriktning i årtal. Slutligen fastslogs att det var arbetets historia som skulle stå i centrum, inte arbetarrörelsens eller arbetarklassens historia. De sistnämndas krav på kulturell rättvisa, för den befolkningsgrupp som eftersträvat ekonomisk, so-

cial och politisk rättvisa i form av folkhemmet, lyckades alltså bara delvis i kampen om tolkningsföreträdet. Arbetets museum blev aldrig den samlingsplats för grävrörelsen som man hade hoppats. Även om delar av arbetarrörelsen kom att ingå i den färdiga organisationen, så kan man nog säga att kompromissen resulterade i en mer politiskt uddlös anpassning till den etablerade, professionellt antikvariska uppfattningen av kulturarvet, om än denna utvidgats och nyanserats i en folklig riktning. Och frågan är om inte denna hållning också skulle kunna ses som antikvariernas försvar av en uppfattning av kulturarvet som ideologiskt neutralt.

En av avhandlingens poänger är att det här framkommer tydligt att museala inrättningar och aktiviteter inte kan ses som neutrala, även om de ofta försöker framstå så. Den utmanande industri- eller arbetarhistoriska diskursens taktik var att söka nå samma nationella status och legitimitet som tillskrevs icke-kontroversiella kulturminnesmärkta byggnader genom lagstiftning. Resultatet beskrivs som en historisk kompromiss mellan en traditionell och en modern kulturarvsdiskurs. I sin slutsammanfattning påtalar förf. att den framträngande synen på kulturarvet i förlängningen syftade till att "arbetarna genom kulturen skulle erhålla makt och inflytande i samhället". När den jämförs med hembygdsrörelsen, inkluderande Hazelius insamlingsarbeten, vars syfte anges vara ett konsekvent bevarande av det agrara samhällets livsformer, framställs grävrörelsen som mer oppositionell, framtidsinriktad och omdanande.

De skilda diskurserna urskiljs med hjälp av en välkänd kontrastering. Men samtidigt poängteras också likheter, som att båda rörelserna vann terräng just i övergångarna mellan skilda samhällsformer, till industrisamhället respektive till det postindustriella samhället. Som kunskapsproducenter har rörelserna också likvärdiga funktioner, vetenskapen om det passerade ska generera kraft att förändra det kommande. Problemet är bara att initiativen snabbt institutionaliseras och övertas av en liten professionell elit, som effektivt underminerar den folkligt-demokratiska förankringen. I backspegeln uppvärderas det förgångna till "nya kunskapsområden", och de tongivande intellektuella lyckas tydligen behålla rätten att definiera vilken tolkning av historien som ska få lotsa oss in i framtiden.

Avhandlingen är disponerad efter flera samverkande

principer. Dels finns en tematisk uppläggnings där rumsliga, sociala och, i viss mån, tidsmässiga företeelser eller avgränsningar strukturerar texten. Dels finns en inre kronologisk ordning inom varje tema, det vill säga i princip varje kapitel. Upplägget skapar förvirring. Temana ligger så nära varandra att företeelserna inte kan behandlas i rätt eller adekvat sammanhang. Förf. tvingas hela tiden att lova återkomma i nästa avsnitt eller i nästa kapitel.

Som etnolog är det svårt att inte fråga efter den problematik som är verkligt kulturvetenskapligt intressant. Det som väcker min nyfikenhet är nämligen varför vi, som individer och som samhällsmedlemmar, över huvud taget tycker oss behöva bevara, förvalta och dokumentera ett kulturellt arv? Vad säger det om kulturell organisation, om enskilda individers och samhällets självförståelse? Varför blir historia extra viktigt under vissa historiska perioder? Där ligger ju också fokus i den internationella debatten kring kulturarv och historia.

Avhandlingen är skriven inom projektet Modernitet och kulturarv på Tema T i Linköping, och sorterar snarare under rubriken allmän teknikhistoria. Men visst kunde frågorna ha fördjupat problematiken. Vissa ansatser i den riktningen finns, främst i de sista, korta summerande kapitlen. Där diskuteras exempelvis grävrörelsens verksamheter som en garanti för att industrisamhället inte ska falla i glömska; som ett sätt att kanalisera människors oro inför framtiden; som en förmedlande länk mellan dåtid och nutid. Det är frågor som hade kunnat ges större utrymme.

Carina Kullgren, Göteborg

Eva Helen Ulvros: *Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870*. Historiska Media, Lund 1996. 440 s., ill. English summary. ISBN 91-971992-3-0.

För sedan länge svunna personer tillägnar Eva Helen Ulvros sin doktorsavhandling, *Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870*, som lades fram vid historiska institutionen i Lund våren 1996. Dessa människor har stått i centrum för en nära analys av ett vardagsliv i Sydsverige huvudsakligen